

Piotr Łopatkiewicz*

PAŃSTWOWA AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH W KROŚNIE

ORCID: 0000-0001-5869-4314

Malarstwo w Krośnie w pierwszej połowie XVI wieku – addenda

Prace badawcze i poszukiwacze, obejmujące zasób sztuki średniowiecznej Krosna i jego najbliższych okolic, zapoczątkowane przeze mnie w roku 1990, bezpośrednio po zakończeniu studiów w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, zaowocowały w roku 2003 rozprawą doktorską zatytułowaną: *Malarstwo w Krośnie w pierwszej połowie XVI wieku*, obronioną na Wydziale Historycznym UJ w roku 2004, przygotowaną pod kierunkiem prof. dra hab. Jerzego Gądomskiego (1934–2015) – jednego z najwybitniejszych wówczas w tej części Europy znawców malarstwa średniowiecznego.

W rozprawie tej zająłem się z jednej strony uwarunkowaniami prowadzącymi do powstania środowiska malarskiego w Krośnie, z drugiej zaś – podjąłem próbę określenia przesłanek i motywacji, którymi kierowały się zarówno promujący sztukę malarską grupy społeczne, jak i ich indywidualni przedstawiciele. Ważną częścią tej dysertacji stało się wydobycie z archiwów imion i scharakteryzowanie sylwetek wykonawców zamówień – czyli działających w mieście malarzy. Na tak przygotowanym gruncie przedstawiłem kilkadziesiąt dzieł malarstwa sztalugowego i monumentalnego, w znacznej części ujawnionych przez siebie jeszcze w okresie swojej pracy w terenowej

* **Dr hab. Piotr Łopatkiewicz**, prof. Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Krośnie, historyk sztuki, specjalista w zakresie sztuki średniowiecznej, zwłaszcza malarstwa tablicowego, ściennego i rzeźby drewnianej polichromowanej, a także drewnianej architektury sakralnej. Autor lub współautor 30 książek oraz ponad 200 artykułów naukowych z zakresu historii sztuki oraz ochrony i konserwacji zabytków. Od ponad 20 lat stały konsultant naukowy w zakresie malarstwa średniowiecznego i rzeźby drewnianej polichromowanej na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie.

służbie konserwatorskiej. Analiza i charakterystyka materiału zabytkowego, uwzględniająca tematykę dzieł, pozwoliła na rekonstrukcję rozproszonych nastaw ołtarzowych, omówienie ich genezy artystycznej i pierwotnego miejsca przeznaczenia, w końcu zaś wyodrębnienie kilku grup dzieł malarstwa, łączących się z konkretnymi warsztatami. Co ważne, w kilku przypadkach – po raz pierwszy – możliwe okazało się atrybucyjne powiązanie dzieł z imionami czynnych w Krośnie malarzy.

Wskazana rozprawa została trzy lata później opublikowana w wersji książkowej¹. Jak podkreślił prof. Jerzy Gadomski w podsumowaniu recenzji wydawniczej tamtej książki: *w ten sposób powstał prawidłowo zbudowany, kompletny obraz krośnieńskiego środowiska malarskiego i jego zachowanej twórczości, stanowiący istotny wkład do dziejów malarstwa polskiego na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych, przy czym praca ta, wzbogacając wiedzę o sztuce XVI wieku w Polsce południowej, awansowała Krosno do rangi ważniejszych ośrodków malarstwa w tej części kraju*².

W końcowej części tamtej publikacji, której zasadniczy materiał badawczy zgromadzony został już ponad 20 lat temu, wyraziłem przekonanie, iż nowe odkrycia w zakresie malarstwa sztalugowego i monumentalnego, być może spowodują w przyszłości konieczność zweryfikowania niektórych poglądów i dokonywania istotnych przegrupowań w obrębie wyselekcjonowanych grup warsztatowych³. Tak się też w pewnym sensie stało. Ujawnienie na przestrzeni ostatnich 20 lat, kilku zabytków malarstwa tablicowego i monumentalnego dowodzi, że w dziedzinie malarstwa średniowiecznego tego regionu czas odkryć wciąż jeszcze się nie zakończył, a każde nowe, poszerzając zasób znanych dzieł malarskich, skutkuje obecnie – i skutkować będzie pewnie w przyszłości – koniecznością dopisywania kolejnych addend.

W zaprezentowanym przed blisko dwudziestu laty materiale zabytkowym znane mi wówczas dzieła malarskie przyporządkowałem do trzech (mniej lub bardziej zwartych) grup warsztatowych, powiązanych indywidualną manierą mistrza – kierownika warsztatu, wskazałem również (dość liczną) grupę dzieł różnych warsztatów z lat 1500–1550⁴. Pośród tych trzech kluczowych w mych rozważaniach grup warsztatowych omówiłem utwory: warsztatu Mistrza Poliptyku z Domaradza, utożsamianego przeze mnie z krośnieńskim malarzem Stanisławem (czynnym w Krośnie w latach 1513–1524)⁵, warsztatu Mistrza Tryptyku z Klimkówki – wiążanego z czynnym w Krośnie w latach 1525–1540 malarzem Andrzejem⁶ oraz warsztatu Mistrza Tryptyku z Jaćmierza, czynnego w Krośnie w drugiej ćwierci XVI stulecia⁷. Odkrycia z ostatnich 20 lat pozwalają dorobek każdej z tych trzech grup warsztatowych istotnie rozszerzyć.

1 P. Łopatkiewicz, *Malarstwo w Krośnie w pierwszej połowie XVI wieku*, Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Krosno 2007 (dalej cyt. Łopatkiewicz 2007).

2 Fragment recenzji Jerzego Gadomskiego, zamieszczonej na skrzydełku okładki książki.

3 Łopatkiewicz 2007, s. 223.

4 Tamże, s. 175–219.

5 Tamże, s. 187–196.

6 Tamże, s. 196–210.

7 Tamże, s. 211–214.

W artykule postaram się zaprezentować najważniejsze dzieła malarskie, ujawnione w ostatnim czasie, których powstanie wiązać można z działalnością krośnieńskiego ośrodka malarskiego. Podejmę również próbę powiązania kluczowych utworów z konkretnymi warsztatami działającymi w pierwszej połowie XVI wieku w Krośnie oraz wskazania potencjalnych fundatorów omówionych realizacji malarskich. Skromne ramy objętościowe artykułu nie pozwalają jednak na przedstawienie analizy w zakresie podejmowanych wątków ikonograficznych, jak i zaprezentowania szerszej argumentacji uzasadniającej zaproponowane atrybucje warsztatowe.

Warsztat Mistrza Poliptyku z Domaradza (malarz Stanisław)

Pracownia malarska, którą przed laty – na podstawie największego znanego mi wówczas jej utworu – zdecydowałem się nazwać zastępczym określeniem warsztatu Mistrza Poliptyku z Domaradza, specjalizowała się w wytwarzaniu tablicowych nstaw ołtarzowych, nie stroniła jednak również od przyjmowania niewielkich zleceń w zakresie technik malarstwa monumentalnego.

Tryptyk z kościoła parafialnego Św. Trójcy w Krośnie w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu

Z pracownią Mistrza Poliptyku z Domaradza powiązać można obecnie znacznych rozmiarów tryptyk, który w roku 1873 ofiarowany został z kościoła parafialnego w Krośnie do Muzeum Lubomirskich we Lwowie. O tryptyku ze sceną *Ukrzyżowania na tle Jeruzolimy*, z krośnieńskiej fary, po raz pierwszy wspomniał konserwator Ludwik Mieczysław Potocki, który 8 czerwca 1873 roku skierował pismo do ks. Ludwika Wodzińskiego, proboszcza krośnieńskiego w latach 1864–1895, *prosząc o wydanie darowanego [...] starożytnego ołtarza, przeznaczonego do Instytutu Ossolińskich i upoważniając W. Pawłowicza konserwatora Muzeum do jego odebrania*⁸. Rok później Potocki zamieścił już szerszą informację dotyczącą przeniesionego do Lwowa tryptyku⁹. Wkrótce po przejęciu konserwację nastawy ołtarzowej przeprowadził malarz Włodzimirski, pod nadzorem Edwarda Pawłowicza. Pozyskany z Krosna tryptyk trafić miał pierwotnie do Instytutu Ossolińskich, ale stało się to ostatecznie inaczej i drogą zamiany (za płytę grobową, która trafiła do lwowskiej katedry łącińskiej), stał się on częścią zbiorów Muzeum Lubomirskich¹⁰. Kilka lat później, pod poz. 1379, odnotowany już został

8 Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Stefanyka, Oddział Rękopisów, fond 26: M. Potocki, *Dziennik konserwatorski hr. M. Potockiego, konserwatora budynków i pamiątek architektury Wschodniej Galicji za lata 1866–1878*, 1873, k. 53, poz. 19; por. także, T. Łopatkiewicz, *Najwcześniejsze relacje konserwatorskie o zabytkach Krosna i powiatu oraz ich autor Ludwik Mieczysław Lubicz Potocki (1810–1878)*, Bibliotheca Pignoniana, t. 7, Krosno 2022, s. 226 (dalej cyt. T. Łopatkiewicz 2022).

9 M. Potocki, *Zabytki starożytne w Galicji. (Sprawozdanie z czynności konserwatorskich, co do utrzymania i restauracji dawnych pomników za czas od r. 1870–1874)*, „Przewodnik Naukowy i Literacki. Dodatek do „Gazety Lwowskiej” pod red. W. Łozińskiego, R. 2, 1874, t. 2, nr 6, s. 544–577, por. także, T. Łopatkiewicz 2022, s. 164–165.

10 *Dziennik konserwatorski hr. M. Potockiego...*, 1872, k. 51, poz. 92; T. Łopatkiewicz 2022, s. 222.

w *Inwentarzu rzeczy muzealnych Muzeum im. Lubomirskich we Lwowie*, zapisano: *Szczątki starożytnego Tryptyku, z kościoła parafialnego w Krośnie; staraniem p. Mieczysława Potockiego i p. [Romana] Gabryszewskiego starosty [w Krośnie], przez zarząd kościoła i miasta, dla Muzeum ofiarowane. Środkowy obraz przedstawia Chrystusa na krzyżu, Matkę. Boską i Św. Jana na złoconem tle. W bocznych połowach służących do zamykania, SS. męczennicy*¹¹.

Po II wojnie światowej środkową tablicę tryptyku z fary krośnieńskiej, ze sceną Ukrzyżowania, wzmiankowali T. Chrzanowski i M. Kornecki. Autorzy ci, zamieszczając jej fotografię, podali jednocześnie informację, jakoby obraz znajdował się w zbiorach Lwowskiej Galerii Obrazów¹². Informację tę 20 lat później powtórzyłem sam i przez kolejne lata podejmowałem bezskuteczne próby poszukiwania tablicy w zbiorach lwowskich¹³. Jak się jednak później okazało tablicę środkową i zdekompletowane skrzydła tryptyku, niedługo po II wojnie światowej, przekazano ze Lwowa do Muzeum Narodowego we Wrocławiu, gdzie złożone w magazynie, przez kilkadziesiąt lat pozostawały całkowicie poza jakimkolwiek zainteresowaniem historyków sztuki (il. 1–5). W odnalezieniu i identyfikacji tego zabytku pomogła dopiero monograficzna publikacja Beaty Długajczyk i Leszka Machnika, wydana w roku 2019, poświęcona zbiorom malarstwa Muzeum Lubomirskich we Lwowie¹⁴.

Kwerenda podjęta przeze mnie w Muzeum Narodowym we Wrocławiu pozwoliła ustalić, że zespół retabulum ołtarzowego, noszący sygnatury: MNWr XI-273 oraz MNWr XI-274, zdeponowany został w magazynach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. W niedalekiej przyszłości ma on wejść w skład ekspozycji budowanego od podstaw Muzeum Lubomirskich we Wrocławiu. Oględziny tablic, przeprowadzone przeze mnie we Wrocławiu 20 grudnia 2021 roku, skłaniają do uznania ich za dzieło krośnieńskiego warsztatu z drugiej dekady XVI stulecia. Znacznych rozmiarów retabulum, które w uroczystej odsłonie osiągało szerokość 360 cm, mogło pierwotnie stanowić nastawę jednego z bocznych ołtarzy w prezbiterium krośnieńskiej fary.

Obraz środkowy ze sceną *Ukrzyżowania*, o wym. 193 × 130 cm, wym. pierwotne 161 × 154 cm namalowany został techniką tempery na podobrazii z desek lipowych, tło kompozycji zostało wygrawerowane i pozłoczone na pulment (il. 1). Tablica, w obecnym kształcie pozbawiona ram, w niewiadomym czasie obcięta została wzdłuż obu boków o ok. 10–12 cm, w jej części górnej, najpewniej w pocz. XVII wieku, dodano nadstawkę z drewna iglastego. W pierwotnym stanie zachowały się skrzydła retabulum, malowane temperą na deskach lipowych. Tła awersów oraz ramy od strony awersów są grawerowane i złocone na pulment, ramy od strony rewersów zaś są gładkie,

11 E. Pawłowicz, *Katalog zbiorów Lubomirskich we Lwowie*, Lwów 1877, s. 30, poz. 509; *Muzeum imienia Lubomirskich*, Nakładem Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich, Lwów 1889, poz. 1036.

12 T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Zabytki plastyki gotyckiej diecezji przemyskiej*, „Nasza Przeszość”, t. 46, 1976, s. 114–115.

13 P. Łopatkiewicz, *Zabytki plastyki gotyckiej województwa krośnieńskiego. Rzeźba drewniana. Malarstwo tablicowe*, Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Krosno 1996, s. 73–74, 116, poz. 82.

14 B. Długajczyk, L. Machnik, *Muzeum Lubomirskich 1823–1940. Zbiór malarstwa*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 2019, s. 258–259.

Il. 1. *Ukrzyżowanie* – obraz środkowy tryptyku z kościoła parafialnego Św. Trójcy w Krośnie, obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu. Fot. Pracownia Fotograficzna MNWr

Il. 2. Awers lewego skrzydła tryptyku z kościoła parafialnego Św. Trójcy w Krośnie, obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu. Fot. Pracownia Fotograficzna MNWr

Il. 3. Rewers lewego skrzydła tryptyku z kościoła parafialnego Św. Trójcy w Krośnie, obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu. Fot. Pracownia Fotograficzna MNWr

polichromowane i zdobione techniką patronową. Skrzydło lewe, o wym. 176 × 80 cm, ma na awersie – od góry sceny: *Zwiastowania*, u dołu: *Hołdu Trzech Króli* (il. 2). Na rewersie, od góry, wyobrażono reprezentacyjne wizerunki: *św. Wawrzynca*, *nieokreślonego św. biskupa* oraz *św. Szczepana*, u dołu zaś: *św. Jana Jąłmużnika*, *św. Wolfganga* i *św. Marcina* (il. 3). Skrzydło prawe, o wym. 176 × 79 cm, ma na awersie – od góry sceny: *Zmartwychwstania*, u zaś dołu: *Wniebowstąpienia* (il. 4). Na rewersie, od góry, wyobrażono reprezentacyjne wizerunki: *św. Michała Archanioła*, *nieokreślonego św. biskupa* oraz *św. Jakuba Większego*, u dołu zaś: *św. Andrzeja*, *św. Dionizego* oraz *św. Krzysztofa* (il. 5).

Stan zachowania tablic, zwłaszcza kwater skrzydłowych nie jest dobry. Znaczne partie pierwotnej warstwy malarskiej uległy odspojeniu odsłaniając podłoże drewnia-

Il. 4. Awers prawego skrzydła tryptyku z kościoła parafialnego Św. Trójcy w Krośnie, obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu. Fot. Pracownia Fotograficzna MNWr

Il. 5. Rewers prawego skrzydła tryptyku z kościoła parafialnego Św. Trójcy w Krośnie, obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu. Fot. Pracownia Fotograficzna MNWr

ne, inne – słabo związane z podłożem – zostały zabezpieczone przy użyciu tzw. bibułki japońskiej. Całość wymaga obecnie pilnych prac konserwatorskich, połączonych z kompleksowymi badaniami budowy technologicznej retabulum. Autor niniejszej publikacji pracuje obecnie nad przygotowaniem obszernego monograficznego opracowania tego tryptyku. Prowadzi również rozmowy z Dyrektorem Muzeum Narodowego we Wrocławiu – prof. Piotrem Oszczanowskim oraz Dziekanem Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ASP w Krakowie – prof. Jarosławem Adamowiczem, zmierzające do przeprowadzenia kompleksowych badań i konserwacji tego bezcennego zespołu malarstwa ołtarzowego. Działania – o których wyżej – staną się najpewniej tematem odrębnego projektu naukowo-badawczego.

Na obecnym etapie rozpoznania zespołu malowideł tablicowych, pochodzących z kościoła parafialnego w Krośnie a stanowiących własność Muzeum Narodowego we Wrocławiu, upoważnione wydaje się twierdzenie, iż nastawa zamówiona została w Krośnie, w miejscowym warsztacie malarskim, tożsamym z tym, który w roku 1520, najpewniej na zlecenie biskupa przemyskiego Piotra Tomickiego, wykonał poliptyk dla kościoła w Domaradzu (część środkowa niezachowana, cztery skrzydła w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie)¹⁵. Okazała nastawa ołtarzowa, przeznaczona dla kościoła parafialnego w Krośnie, którą na podstawie cech stylowych datować można z powodzeniem na drugą dekadę XVI stulecia, może być rozpatrywana również w kontekście fundacji biskupów przemyskich, którzy dobrze ufortyfikowane Krosno, już u schyłku XIV wieku, wybrali na miejsce systematycznych pobytów, zaś tutejszy kościół parafialny, obok katedry przemyskiej, uważali za najważniejszą świątynię w swej diecezji.

Za fundacją biskupią przemawia w tym przypadku obecność aż czterech reprezentacyjnych przedstawień św. biskupów, w centralnych częściach tablic rewersów. Mając na uwadze czas powstania retabulum, za jego fundatora (lub przynajmniej inspiratora fundacji) wskazać można dwie osobistości: Macieja Drzewickiego herbu Ciołek (zasiadającego na stolicy biskupiej w Przemyślu w latach 1504–1513)¹⁶ – hierarchę, który w roku 1512, po gruntownej przebudowie, osobiście konsekrował kościół parafialny Św. Trójcy w Krośnie¹⁷, lub jego bezpośredniego następcę – Piotra Tomickiego, piastującego godność biskupa przemyskiego w latach 1514–1520¹⁸.

W pierwszej połowie XVII wieku, a więc w okresie kiedy nastąpiła gruntowna wymiana i rekompozycja wyposażenia krośnieńskiej fary, interesujące nas retabulum nie zostało wprawdzie wycofane z kultu, ale jego środkowa część poddana została częściowemu przekształceniu. Tablicę środkową wymontowano najpewniej z pierwotnych ram, przycięto po bokach i nadstawiono w części górnej, a następnie (przypuszczalnie) wkomponowano w nową nastawę ołtarzową lub jakieś nowsze snycerskie obramowanie. W roku 1745 struktura ta zawieszona była na ścianie zachodniej kaplicy św. Jana Nepomucena: *Wszedłszy do Kaplicy po lewej ręce ławka snycerskiej roboty różnie malowana, nad którą Ołtarz Staroświeckiej roboty przybity do muru z Obrazem Pana Jezusa Ukrzyżowanego na tablaturze malowanym*¹⁹. Najpewniej dopiero w pierwszej połowie wieku XIX relikty retabulum trafiły do kruchty południowej kościoła, gdzie w roku 1851 oglądał je Józef Łepkowski i tak o nim napisał: *W kruchcie czyli kapicy od połu-*

15 Łopatkiewicz 2007, s. 50, 154–156, il. 10–19.

16 W. Sarna, *Biskupi przemyscy obrządku łacińskiego*, cz. 1, 1375–1624, Przemyśl 1903, s. 74–80.

17 Na temat okoliczności tej konsekracji zob. P. Łopatkiewicz, *O konsekracji kościoła parafialnego w Krośnie w 1512 roku*, [w:] *Kościół parafialny Świętej Trójcy w Krośnie w panoramie dziejów miasta*. Materiały z konferencji naukowej pod red. P. Łopatkiewicza, zorganizowanej w 500. rocznicę konsekracji kościoła, przeprowadzonej przez Macieja Drzewickiego w 1512 roku, Krosno, 21 września 2012, „Prace Naukowo-Dydaktyczne PWSZ w Krośnie”, t. 58, Krosno 2012, s. 13–24.

18 W. Sarna, *Biskupi przemyscy obrządku łacińskiego...*, s. 81–91.

19 Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu, *Visitatio et status ecclesiarum decanatus Crosnensis R. D. Venceslai Sierakowski Ep. Prem. a. D. 1745*, sygn. 171, k. 37v.

dnia, ładny ołtarz Ukrzyżowanie, z kilku części, stary, tło we wzór skośnych kwadratów z rozetami czy kółkami w środku – gnije²⁰.

Destrukt predelli ołtarzowej z kościoła św. Marcina w Komborni (obecnie w kościele św. Stanisława w Humniskach)

Wiosną 2019 roku, podczas konserwacji nowożytnej nastawy ołtarza głównego w kościele w Humniskach, którą prowadził mgr art. kons. Antoni Guzik, w toku badań budowy technologicznej tego retabulum z około 1625 roku, natrafiono na destrukt, znacznie starszej, malowanej predelli ołtarzowej, z zachowanym częściowo przedstawieniem *Rodziny Marii*²¹, stanowiącej pozostałość wycofanej z kultu nastawy ołtarzowej, wtórnie wmontowaną w nowsze retabulum ołtarzowe²². Lico warstwy malarskiej tablicowej predelli, zdobione w partiach tła złożoną skośną kratownicą, z wpisanymi w pola rombów akantowymi rozetami, zachowało się w silnie zróżnicowanym stanie (il. 6). Postacie świętych Józefa i Joachima, ustawione z architektonicznym parapetem, stanowiące pierwotnie dopełnienie niezachowanej (umieszczonej niegdyś centralnie) grupy św. Anny Samotrzec, zachowały się jedynie w konturowym rysunku przygotowawczym, namalowanym czarną farbą. W obrębie postaci Kleofasa i Salomasa warstwa malarska zachowała się jednak bardzo dobrze, zdradzając wyraziste cechy manieri indywidualnej wykonawcy nastawy ołtarzowej (il. 8). Bliższa analiza zachowanych fragmentów kompozycji prowadzi do wniosku, iż mogą być one dziełem tegoż samego malarza, który wykonał poliptyk dla kościoła w Domaradzu, twórcy utożsamianego przeze mnie z notowanym w Krośnie malarzem Stanisławem.

Badania archiwalne przeprowadzone kilkadziesiąt lat temu przez Zbigniewa Hornunga, dotyczące zburzonego kościoła w podkrośnieńskiej Komborni, rzucają istotne światło na kwestie pochodzenia nastawy w Humniskach. Analiza zapisów wizytacji biskupich kościoła w Komborni dowodzi, iż przed rokiem 1648 przybyła w tej świątyni nastawa ołtarzowa pod wezwaniem św. Anny. Z kolei wizytacja biskupa Szembeka, z roku 1722, przynosi już jednak wiadomość o nowym ołtarzu św. Anny, sprawionym w roku 1718 w miejsce starego, który, jak podaje wizytator, *sprzedano do kościoła w Humniskach*²³.

20 Cytowany tu fragment *Not rękopiśmiennych* Józefa Łepkowskiego, z roku 1851, znany jest z odpisu S. Tomkowicza, por. *Stanisława Tomkowicza Inwentarz zabytków powiatu krośnieńskiego. Z rękopisów Autora wydali i własnymi komentarzami opatrzyli Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2005, s. 79.

21 Predella trafiała ostatecznie do Pracowni Malowideł Sztalugowych i stała się przedmiotem pracy dyplomowej, przygotowanej w latach 2020–2023 przez Panią Olgę Vaitkus, na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł sztuki ASP w Krakowie.

22 Dawna predella, malowana pierwotnie na dwóch poziomo zestawionych deskach, została obcięta po bokach (niemal w całości ścięte zostały skrajne konsole) oraz drastycznie wycięta w części centralnej. Na skutek tych zabiegów bezpowrotnie utraciliśmy tarcze herbowe fundatorów, malowane niegdyś na konsolach bocznych oraz centralną część przedstawienia, w której wyobrażona była św. Anna i Maria, trzymające na kolanach Dzieciątka Jezus.

23 Por. Z. Hornung, *Kościół drewniany w Komborni*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, 1949, nr 3–4, s. 362–363; por. także, *Stanisława Tomkowicza Inwentarz zabytków powiatu krośnieńskiego...*, s. 63, przyp. 231.

Il. 6. Relikt tablicowej predelli z Komborni ujawniony w nastawie ołtarza głównego kościoła w Humniskach – stan po odkryciu. Fot. A. Guzik

Il. 7. Relikt predelli z kościoła w Komborni – stan po zakończeniu prac konserwatorskich. Fot. P. Gąsior

Zatem relikty późnogotyckiej predelli ołtarzowej z przedstawieniem *Rodziny Marii*, ujawnione w strukturze nastawy ołtarzowej w Humniskach, wiązać należy z pierwotnym wyposażeniem drewnianego kościoła św. Marcina w Komborni. Co więcej nastawa ołtarza św. Anny, ufundowana do tego kościoła przed rokiem 1648, musiała mieć swoją starszą poprzedniczkę, którą było tablicowe retabulum ołtarzowe, ufundowane około 1520 roku. Bliską analogię dla komborskiej predelli stanowi predella z wielofigurową *Rodziną Marii*, należąca do poliptyku w Szydłowcu (co bardzo istotne, krośnieński malarz Stanisław – twórca predelli w Komborni wykształcił się z pewnością w krakowskim warsztacie twórcy poliptyku szydłowieckiego)²⁴. Predella z Komborni wyposażona była pierwotnie w strefach skrajnych konsol (podobnie, jak ta w Szydłowcu) w tarcze z herbami fundatorów. Z tych tarcz herbowych do naszych czasów zachowały się jedynie tzw. jęczyczki tarczowe, o formach jeszcze wyraźnie późnogotyckich (il. 7), po lewej w barwie czerwonej, po prawej barwy błękitnej²⁵.

²⁴ Por. Łopatkiewicz 2007, s. 187–188.

²⁵ Obcięcie predelli nastąpiło podczas jej montowania w strukturze nowożytniej nastawy ołtarzowej. Identyfikacja godeł heraldycznych jest dziś zupełnie niemożliwa. Zachowane barwy tarcz herbowych

Il. 8. Fragment lewej części predelli z Komborni (postacie Kleofasa i Józefa) – stan po zakończeniu prac konserwatorskich. Fot. P. Gąsior

Kościół komborski od co najmniej połowy XV wieku pozostawał pod patronatem rodziny Kamienieckich herbu Pilawa, właściciele pobliskiego zamku Kamieniec²⁶. Mając na uwadze czas powstania dzieła w grę wchodzić może Marcin Kamieniecki – hetman polny koronny (młodszy brat Mikołaja – wojewody krakowskiego i hetmana wielkiego koronnego)²⁷ i jego żona Jadwiga z Sienińskich herbu Dębno²⁸. Bardziej prawdopodobne wydaje się jednak, że nastawę ołtarza św. Anny do tego kościoła ufundować mogła Anna z Buczackich Kamieniecka, żona Jana Kamienieckiego²⁹, dowódcy obrony potocznej, rodzonego brata zarówno Mikołaja Kamienieckiego, jak i Marcina Kamienieckiego. Swoje zlecenie Kamieniecka skierować mogła do krośnieńskiej pracowni, która – jak wykazałem już wiele lat temu – nieco wcześniej, na

---

pozwalają jednak sądzić, iż po stronie prawej (na tarczy błękitnej) mogła być umieszczona Pilawa Kamienieckich, po lewej zaś (na tarczy czerwonej) Dębno Sienińskich lub Abdank Buczackich.

26 K. Niemczyk, *Kamienieccy herbu Pilawa. Z dziejów kariery i awansu szlachty polskiej do 1535/1536 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2016, s. 116.

27 Niemczyk, *Kamienieccy herbu Pilawa...*, s. 53–54, 261–266.

28 Marcin ożenił się z Jadwigą przed 6 lutego 1511 roku, tamże, s. 220.

29 Jan Kamieniecki ożenił się z Anną Buczacką w roku 1493, tamże, s. 51.

jej zlecenie, wykonała na południowej ścianie prezbiterium kościoła franciszkanów w Krośnie malowane ściennie epitafium jej męża Jana³⁰, zmarłego w roku 1513. Na podstawie uchwytnych elementów stylistycznych oraz zidentyfikowanych cech manieri indywidualnej, twórcą zarówno epitafium u krośnieńskich franciszkanów, jak i predelli ołtarzowej dla kościoła w Komborni, był Mistrz Poliptyku z Domaradza (w pierwszych latach XVI stulecia wykształcony w krakowskim warsztacie Mistrza Poliptyku w Szydłowcu), utożsamiany przeze mnie z notowanym w Krośnie, w latach 1513–1524, malarzem Stanisławem.

Warsztat Mistrza Tryptyku z Klimkówki (malarz Andrzej)

Dzieła warsztatu Mistrza Tryptyku z Klimkówki, pracowni malarskiej, która obecnie niemal bezdyskusyjnie utożsamiana jest z czynnym w Krośnie, co najmniej od roku 1524, malarzem Andrzejem, starszym wielobranżowego cechu skupiającego krośnieńskich malarzy i najwybitniejszą osobowością w krośnieńskim ośrodku malarskim, stanowią dziś liczną i silnie spójną cechami manieri indywidualnej mistrza grupę. Warsztat specjalizował się w wykonywaniu struktur ołtarzowych malowanych na drewnianych tablicach, niejednokrotnie całkiem okazałych, ale – co wiemy – na podstawie jedynej zachowanej sygnatury, również malarskich dekoracji monumentalnych, zarówno ściennych, sklepiennych, a z pewnością również stropowych³¹.

Polichromia ornamentalna na sklepieniu prezbiterium kościoła parafialnego Św. Trójcy w Krośnie

W roku ubiegłym, podczas prac konserwatorskich prowadzonych w prezbiterium kościoła parafialnego w Krośnie a obejmujących dekorację malarską Franciszka Daniszewskiego z 1899, zespół konserwatorów, pracujący pod kierunkiem mgr art. kons. Antoniego Guzika, wykonał sondażowe badania stratygraficzne na sklepieniu, w obrębie wschodnich przęseł prezbiterium. Konsekwencją tych badań było ujawnienie, zalegających pod kilkoma warstwami nowożytnych pobiał, dość dobrze zachowanych reliktyw roślinno-kwiatowej dekoracji malarskiej, stanowiącej niegdyś znakomite dopełnienie późnogotyckiego sklepienia sieciowego (il. 9–10). Wykonanie nowej konstrukcji sklepiennej było następstwem zakrojonych na szeroką skalę prac budowla-

30 Szerzej na temat tej fundacji zob. P. Łopatkiewicz, *Fundacje artystyczne Kamienieckich dla kościoła franciszkańskiego w Krośnie. Uwagi na marginesie odkrycia średniowiecznych malowideł ściennych*, „Biblioteka Krośnieńska”, seria zabytki, z. 7, Krosno 1995, s. 20–21; tenże, *Kim był twórca późnogotyckiego epitafium Jana Kamienieckiego w kościele franciszkańskim w Krośnie*, [w:] *Kościół i klasztor franciszkański w Krośnie – przeszłość oraz dziedzictwo kulturalne. Materiały z sesji naukowej, Krosno listopad 1997*, Krosno 1998, s. 109–123; Łopatkiewicz 2007, s. 190–192. Ustalenia Łopatkiewicza w tym zakresie podtrzymała Katarzyna Niemczyk w najnowszej monografii dotyczącej rodziny *Kamienieckich*, por. Niemczyk, *Kamienieccy herbu Pilawa...*, s. 92–93, 269.

31 Szerzej na ten temat zob. Łopatkiewicz 2007, s. 196–210.

Il. 9. Relikty roślinno-kwiatowej dekoracji na sklepieniu prezbiterium kościoła Św. Trójcy w Krośnie (stan po odkryciu). Fot. P. Łopatkiewicz

Il. 10. Relikty roślinno-kwiatowej dekoracji na sklepieniu prezbiterium kościoła Św. Trójcy w Krośnie (stan po konserwacji). Fot. P. Łopatkiewicz

nych, polegających nad podwyższeniu ścian prezbiterium oraz powiększeniu zakrystii, przeprowadzonych – jak się zdaje – jeszcze w ostatnim dwudziestolecu XV wieku³².

Bezpośrednim następstwem tych prac stała się ponowna konsekracja świątyni, przeprowadzona w roku 1512. Na uroczystość konsekracji sprawiono nową, szafiastą nastawę ołtarzową, której relikty, w postaci grupy rzeźbiarskiej ukazującej Trójcę Świętą w typie tzw. *Tronu Łaski*, zachowały się w Muzeum Narodowym w Krakowie. Jak można dziś sądzić, po uroczystościach konsekracyjnych prace nad artystycznym wyposażeniem najważniejszej świątyni miasta były kontynuowane, a jednym z najważniejszych przedsięwzięć w tym zakresie była fundacja malowideł na nowo wzniesionych sklepieniach prezbiterium oraz zakrystii. Malowidła na sklepieniu zakrystii, odkryte w latach 60. ubiegłego stulecia, łączone były błędnie z datą 1733³³. Dopiero w roku 1996 po raz pierwszy prawidłowo odczytałem datę odnoszącą się do czasu ich powstania, dobrze zachowaną na zachodniej ścianie tego wnętrza, którą bez wątplenia jest rok 1533³⁴. Data ta wyposażona została w dwa malowane monogramy, odnoszące się do bezpośrednich fundatorów dekoracji malarskiej, zaś w jej centralnej części wstawiono sygnaturę malarza *AP*, (*Andreas pictor*), którą już ponad ćwierć wieku temu powiązałem z czynnym w Krośnie malarzem Andrzejem.

Dziś wiemy już, że skromne motywy roślinno-kwiatowe namalowane na sklepieniu zakrystii w roku 1533, stanowiły jedynie niewielki etap w pracach malarskich prowadzonych w kluczowych partiach wnętrza tej świątyni. Ostatnie odkrycia konserwatorskie skłaniają do wniosku, iż wykonywanie dekoracji rozpoczęto od sklepienia prezbiterium, a stało się to najpewniej jeszcze u schyłku lat dwudziestych XVI wieku. Nie sposób wykluczyć, iż na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych powstała dekoracja korpusu nawowego, której skromne relikty udało się przed laty ujawnić w niewielkich odkrywkach wykonanych za przyściennymi filarami nawy głównej³⁵. Ostatnim etapem tego procesu mogły być malowidła w kaplicy Bractwa Najświętszej Marii Panny, których zakończenie (na podstawie zachowanej daty) odnosić można ostrożnie do roku 1541.

Zakrojone na szeroką skalę prace, polegające na sprawieniu nowej dekoracji wnętrza świątyni, zainicjowane zostały – jak sądzę – przez wybitnych duchownych zarządzających krośnieńską parafią: ks. Mikołaja Błażejowskiego, który w roku 1515 otrzymał godność

32 Por. P. Łopatkiewicz, *Najstarsze relikty architektoniczne kościoła parafialnego w Krośnie na tle architektury kościołów Kazimierzowskich*, [w:] *Kościół Farny w Krośnie – pomnik kultury artystycznej miasta. Materiały z sesji naukowej*, pod red. P. Łopatkiewicza, Krosno listopad 1996, Krosno 1997, s. 64.

33 Por. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, seria nowa, t. 1, *Województwo krośnieńskie*, z. 1, Krosno, Dukla i okolice, oprac. autorskie E. Śnieżyńska-Stolotowa i F. Stolot, Instytut Sztuki PAN w Warszawie, Warszawa 1977, s. 71.

34 P. Łopatkiewicz, *O możliwościach datowania wczesnorenesansowych malowideł zakrystii kościoła parafialnego w Krośnie*, [w:] *Kościół Farny w Krośnie – pomnik kultury artystycznej miasta. Materiały z sesji naukowej Krosno, listopad 1996*, pod red. P. Łopatkiewicza, Krosno 1997, s. 125–127.

35 Badania wykonali w latach 2011–2011 konserwatorzy: dr hab. Andrzej Guzik oraz mgr Jerzy Płaza.

prałata katedry przemyskiej, a w roku 1539 – urząd wicedziekana przemyskiego³⁶, ks. Mikołaja Roweńskiego, proboszcza od roku 1534, wcześniej altarystę ołtarza 11 tysięcy dzievic, bakałarza i psalterzystę katedry krakowskiej oraz prebendariusza kaplicy na zamku Kamieniec, być może także ks. Tomasza z Grodziska³⁷. Prace, o których wyżej, nie byłyby jednak możliwe bez finansowego udziału rajców i bogatych mieszczan krośnieńskich³⁸.

Skomplikowane i czasochłonne zadanie powierzono malarzowi Andrzejowi, najwybitniejszej osobowości artystycznej działającej w ówczesnym Krośnie, który – jak przypuszczam – wykształcił się w Krakowie, w warsztacie samego Michała Lancza z Kitzingen, później zaś uczył się również iluminowania ksiąg w wawelskim warsztacie Macieja z Drohiczyzna³⁹. Po śmierci Lancza – swego mistrza i protektora – Andrzej przeniósł się do Krosna, tu w roku 1525 kupił dom przy ulicy Piekarskiej i tu, co najmniej do początku lat czterdziestych XVI stulecia, prowadził warsztat malarski. Na podstawie licznie zachowanych prac, które łączyć można z jego pracownią, stwierdzić można, że malarz ten umiejętnie łączył tradycję krakowskiego malarstwa późnogotyckiego z elementami nowej, renesansowej mody. Malowidła ujawnione na sklepieniu prezbiterium kościoła parafialnego w Krośnie są tego namacalnym dowodem. Zestawienie znanych od lat malowideł o motywach roślinno-kwiatowych na sklepieniu zakrystii, z relikwiami dekoracji odkrytymi ostatnio na sieciowym sklepieniu prezbiterium, nie pozostawia wątpliwości zarówno co do tożsamości zrealizowanej artystycznej koncepcji dekoracji obu sklepień, jak i tożsamości ich twórcy.

Warsztat Mistrza Tryptyku z Jaćmierza

Z pracownią malarską, która na potrzeby publikacji sprzed blisko 20 lat nazwana została zastępczym określeniem – warsztat Mistrza Tryptyku z Jaćmierza, związać można było do niedawna zaledwie trzy dzieła, z których dwa stanowiły pierwotnie części składowe jednego retabulum ołtarzowego⁴⁰. Wskazane obrazy charakteryzował dość znaczący rozrzut topograficzny (Jaćmierz – ponad 20 km na wschód od Krosna

36 Por. F. Leśniak, *Duchowni i mieszczenie w Krośnie w XVI i pierwszych dziesięcioleciach XVII wieku*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 4, pod red. F. Leśniaka, Krosno 2002, s. 9 i 50, tabl. nr 1. Mikołaja Błażejowskiego, jako plebana w Krośnie, wzmiankuje B. Przybyszewski przy okazji transakcji jaka miała miejsce 24 stycznia 1525 z Aleksandrem Posenti z Werony (przyjętym na dwór królowej Bony jako muzyk i organista), zob. *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich 1516–1525*, wyd. i oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1970, „Źródła do dziejów Wawelu”, t. 5, nr 339, s. 182–183. Według Przybyszewskiego, Błażejowski już w roku 1523 pełnił godność dziekana przemyskiego, a od 1535 – kantora wiślickiego.

37 Leśniak, *Duchowni i mieszczenie...*, s. 9 i 50, tabl. nr 1; *tenże*, *Duchowieństwo kościoła parafialnego w Krośnie do połowy XVII wieku*, [w:] *Kościół parafialny Świętej Trójcy w Krośnie w panoramie dziejów miasta...*, dz. cyt., s. 28–29.

38 W przypadku malowideł w zakrystii z roku 1533 prace zostały sfinansowane przez zamożnych kupców i rajców krośnieńskich Hieronima Stano i Jana Schelnara, Łopatkiewicz 2007, s. 64–66. Możliwy jest również udział finansowy obu tych patrycjuszów w wykonaniu dekoracji sklepienia prezbiterium.

39 Szerzej na ten temat zob. Łopatkiewicz 2007, s. 207–208.

40 Łopatkiewicz 2007, s. 211–214.

Il. 11. Obraz Św. Trójcy z Warzyc, obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie. Fot. P. Łopatkiewicz

i Czermna – ponad 35 km na północny zachód). W ostatnim czasie do tego skromnego zespołu dołączyć można kolejne dzieło – okazały obraz *Trójcy Świętej*, w typie *Tronu Łaski*, na początku XX wieku pozyskany do Muzeum Narodowego w Krakowie z kościoła parafialnego w Warzycach (il. 11).

Tablica Trójcy Świętej z kościoła Warzycach

Stanisław Tomkowicz, podczas swojego pobytu w kościele w Warzycach 16 września 1893 roku, odnotował: *Trójca ś. w w. ołtarzu za zasuwą, obraz niewielki na drzewie malowany klejowo (?), zap. środek dawnego tryptyku. Bóg Ojciec w tyarze potrójnej, siedzi na tronie i trzyma przed sobą Ukrzyżowanego. Ma wyraz smutku na twarzy. Gołąb biały na prawym ramieniu krzyża. Tło obrazu złocone we wzór kwiatu grantau. Bóg Ojciec ma stopy bose. Po bokach aniołki. Malowanie wcale dobre, choć nieco ordynarne (Miał wziąć do restauracji Abramowicz w Krakowie)⁴¹.*

W roku 2001, wydając rękopis *Inwentarza Tomkowicza*, uznaliśmy obraz *Św. Trójcy z Warzyc* za zaginiony⁴². Przypuszczenie takie powtórzyłem również w pracy o malarstwie w Krośnie w pierwszej połowie XVI wieku⁴³. Kwerenda podjęta w Muzeum Narodowym w Krakowie, w roku 2008, pozwoliła jednak zidentyfikować tablicę z magazynie tegoż Muzeum, w Pałacu Biskupa Erazma Ciołka przy ul. Kanoniczej (nr inw. I-264, dawniej 102226)⁴⁴. Dzięki temu już dwa lata później tablica w Warzyc została opublikowana w katalogowej części publikacji Marty Lempart-Geratowskiej, poświęconej transferom malowideł sztalugowych⁴⁵.

Pierwotny obraz tablicowy, wbrew informacji Tomkowicza posiadał dość znaczne rozmiary: 143,5 × 128,5. Przed rokiem 1908 został zabrany z Warzyc przez Bronisława Abramowicza, który, jak się zdaje, przekazał go do prac konserwatorskich bardziej doświadczonemu Władysławowi Pochwałskiemu⁴⁶. Być może już podczas transportu nastąpiło częściowe uszkodzenie warstwy malarskiej, która obecnie zachowała się w około 70% swej dawnej powierzchni. Pochwałski dokonał transferu malowidła, zdejmując warstwę malarską wraz z zaprawą kredową z pierwotnej tablicy, następnie zaś osadzając ją na pięciu kawałkach cieńszego płótna. Ostatecznie poszczególne

41 *Stanisława Tomkowicza Inwentarz zabytków powiatu jasielskiego. Z rękopisów Autora wydali i własnymi komentarzami opatrzyli Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie*, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków 2001, s. 96.

42 Tamże, s. 96, przyp. 407.

43 Łopatkiewicz 2007, s. 76.

44 Jedyna wzmianka o obrazie z Warzyc zamieszczona została wówczas w najstarszym opisie zbiorów krakowskiego Muzeum z roku 1909, por. *Przewodnik po Muzeum Narodowym w Krakowie*. Odbito w Drukarni „Czasu” w Krakowie, nakładem Muzeum Narodowego w Krakowie, Kraków 1909, s. 106, poz. 1623, gdzie zanotowano: *Św. Trójca, Obraz olejny, pochodzący z WARZYC (w pow. jasielskiem)*.

45 M. Lempart-Geratowska, *Transfer malowideł sztalugowych*, „Studia i Materiały Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie”, t. 20, Kraków 2010, cz. 2, *Katalog obiektów*, s. 68–69, il. barwna na s. 70.

46 W karcie inwentarzowej znalazł się zapis, iż obraz jest darem proboszcza w Warzycach ks. Gracjana Szklarskiego, z 9 grudnia 1908 roku. Propozycja oddania obrazu za jego kopię pojawiła się już 26 listopada 1906 roku

płaty malowidła przykleił do nowego, drewnianego podobrazia. W takim kształcie w roku 1908 obraz został pozyskany do zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie (il. 11). Parafia w Warzycach miała w zamian otrzymać kopię, namalowaną Pochwalskiego⁴⁷.

Mimo złego stanu obrazu, jego kompozycja jest dobrze czytelna. Scena ukazuje *Tróję Św.* w popularnym w okresie późnego średniowiecza typie tzw. *Tronu Łaski*. Malowane przedstawienia takiej formuły ikonograficznej znane są między innymi z obrazu z Dębna w Muzeum Narodowym w Krakowie⁴⁸. Bezpośrednim źródłem inspiracji i wzorem dla malarza pracującego w Krośnie mogła być – jak się zdaje – rzeźbiarska grupa *Tronu Łaski*, ze środkowej części nastawy ołtarza głównego kościoła parafialnego w Krośnie, ufundowana najpewniej na okoliczność rekonsekracji tej świątyni w roku 1512⁴⁹.

Stan zachowania warstwy malarskiej, choć nienajlepszy, pozwala dostrzec istotne i bardzo wyraziste cechy manieri indywidualnej malarza, to zaś skłania do wniosków, iż tablica z Warzyc jest dziełem malarza, z którego pracowni wyszły elementy tryptyku św. Jana Chrzciciela z Jaćmierza oraz obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w Cermnej. Elementami, pozwalającymi na taką konstatację są charakterystyczne typy twarzy o silnie zarysowanych łukach brwiowych i mocno zaznaczonych rumieńcach na policzkach. Inną rozpoznawalną cechą jest sposób malowania małżowin usznych, zakreślanych górą charakterystycznym księżycowatym kabłąkiem, specyficzne kształtowanie pukli włosów, w końcu sposób malowania skrzydeł anielskich, których spodnia część podkreślona została delikatnie zielenią lub błękitem, zaś wierzchnia mocną czerwienią⁵⁰. Uchwytym i dobrze zarysowanym elementem indywidualnej manieri mistrza jest w tym przypadku przede wszystkim szczególnie predylekcja do stosowania zieleni i błękitów, rozjaśnianych farbą żółtą lub białą, zwłaszcza zaś – typowy dla dzieł tego warsztatu – sposób kształtowania draperii szat, modelowanych z drobnych, przypadkowo rozmieszczonych fałdów łyżkowych, układających się w sekwencje równoległych kanelur, miejscami nerwowo przełamujących się pod kątem prostym⁵¹. Cechy stylowe kompozycji pozwalają na jej datowanie na przełom trzeciej i czwartej dekady XVI stulecia.

W pracy z 2007 roku, uznając tablicę za zaginioną, postawiłem hipotezę, iż pierwotnym miejsce przeznaczenia tablicowego obrazu *Św. Trójcy* z Warzyc był kościół Św. Trójcy w pobliskiej Bieżdziej. Obraz mógł stanowić środkową część nastawy

47 Informację podają za: M. Lempart-Geratowska, *Transfer malowideł sztalugowych...*, s. 69. Do namalowania tej kopii przypuszczalnie jednak nigdy nie doszło.

48 Por. J. Gadomski, *Gotyckie malarstwo tablicowe Małopolski 1500–1540*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 1995, il. 144.

49 Próbę rekonstrukcji tej nastawy ołtarzowej podjąłem w artykule z 2012 roku, por. Łopatkiewicz, *O konsekracji kościoła Świętej Trójcy...*, s. 18–19.

50 Warto porównać skrzydła anioła stojącego z prawej na obrazie *Chrzest Chrystusa w Jordanie* w Jaćmierzu oraz anioła w prawej części kompozycji z Warzyc.

51 Zob. draperia prawego rękawa Marii na obrazie z Cermnej, draperia szat aniołów na obrazie centralnym w Jaćmierzu oraz perizonium Chrystusa na obrazie z Warzyc.

głównej, w tej niegdyś bogato uposażonej wiejskiej świątyni⁵². Co ważne w czasach Długosza wieś Krolowice (obecnie Warzyce) należała do parafii w Bieździedzy⁵³. W 1680 roku w Warzycach zbudowano kościół murowany, pw. Św. Wawrzyńca⁵⁴. W drugiej połowie XVIII wieku w kościele parafialnym w Bieździedzy nastąpiła wymiana starego ołtarza głównego (dedykowanego św. Trójcy) na nowy⁵⁵. Zapewne wówczas stary tryptyk (lub jego część) mógł zostać przeniesiony do kościoła w sąsiednich Warzycach. Na podstawie znanych rozmiarów tablicy środkowej wymiary owego tryptyku (wraz z niezachowanymi skrzydłami) wynosić mogły: wysokość (bez zwieńczenia i predelli) około 145 cm, zaś maksymalna szerokość (z otwartymi skrzydłami) przekraczała najpewniej 300 cm.

Mając na uwadze, iż pierwotnym miejscem przeznaczenia obrazu *Trójcy Świętej* mógł być ołtarz główny kościoła Św. Trójcy w Bieździedzy, podjąć można próbę wskazania kręgu potencjalnych fundatorów retabulum, z którego część środkową pozyskano później do kościoła w Warzycach. Od 1518 roku prawo patronatu do kościoła w Bieździedzy posiadała rodzina Broniowskich herbu Tarnawa. Czas powstania nastawy ołtarzowej, z której do naszych czasów przetrwała jedynie tablica środkowa, skłania do przypuszczeń, iż fundatorem tryptyku był albo Marcina Broniowski – burgrabia krakowski, albo jego syn Stanisław⁵⁶.

Dzieła innych warsztatów malarskich

Malarze działający w pierwszej połowie XVI wieku w Krośnie nie mogli pozwolić sobie na ścisłą specjalizację. Na co dzień wykonywali najpewniej różnorodne zamówienia, z których do naszych czasów przetrwały głównie zespoły lub pojedyncze obrazy sztalugowe, relikty dekoracji ściennych i sklepiennych, ale również malowideł stropowych, bez wyjątku stanowiące pozostałość wyposażenia kościelnych. W okolicach Krosna malarskie dekoracje stropowe z epoki późnego średniowiecza zachowały się dziś wyłącznie w kościołach drewnianych. Pamiętać jednak należy, iż pierwotnie ten sposób dekoracji musiał być powszechny w kamienicach mieszczańskich, ratuszu oraz wielu innych gmachach użyteczności publicznej.

52 Łopatkiewicz 2007, s. 76.

53 *Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis Opera Omnia*, wyd. A. Przeździecki, t. 8, *Liber beneficiorum*, t. 2, Kraków 1863, s. 288.

54 *Stanisława Tomkowicza Inwentarz zabytków powiatu jasielskiego...*, s. 95.

55 ADPrzem, *Inwentarz Parafii w Bieździedzy spisany 26 czerwca 1786 roku po śmierci proboszcza ks. Michała Romera*, rkps nr 442, k. 51–52, wymienia: *Wielki Ołtarz św. Trójcy [...] z drzewa całkiem jest wyrobiony, ale jeszcze nie malowany. Ołtarz ten, jako był i jest, kultu Najświętszej Trójcy Przenajświętszej, tudzież św. Małgorzacie dedykowany. W tym ołtarzu obraz Trójcy Najśw. koronujący N. M. Pannę koroną srebrną, częściami wyzłacaną*. Zob. także, A. Koziół Lechowski, *Parafia Bieździedza w ciągu dziejów. Dokumenty i źródła*, Rzeszów 1997, s. 120, 124.

56 Szerzej o rodzinie Broniowskich oraz ich zasługach dla kościoła parafialnego w Bieździedzy pisze A. Koziół Lechowski, *Parafia Bieździedza w ciągu dziejów...*, s. 27–29.

Il. 12. Relikty roślinnej dekoracji malarzkiej na jednej z desek stropu z dawnego kościoła w Domaradzu. Fot. S. Stępień

Il. 13. Relikty roślinno-figuralnej dekoracji malarzkiej na jednej z desek stropu z dawnego kościoła w Domaradzu. Fot. S. Stępień

Relikty malowanej dekoracji na deskach stropu kościoła św. Mikołaja w Domaradzu

W ostatnim czasie, podczas badań architektonicznych prowadzonych w strychowych partiach drewnianego kościoła w Domaradzu, doszło do wyjątkowego odkrycia⁵⁷. Udało się odnaleźć kilka desek pokrytych roślinną dekoracją malarzką, pochodzących bez

⁵⁷ Odkrycia dokonał w roku 2018 prowadzący konserwację wnętrza mgr art. kons. Sławomir Stępień. Badania dendrochronologiczne, przeprowadzone w roku 2018 przez prof. dra hab. Marka Krąpca, pozwalają na wskazanie roku 1444 jako daty budowy tego kościoła. Świątynia w Domaradzu, wsi biskupiej w dolinie Stobnicy, jest najpewniej jedyną zachowaną fundacją biskupa Piotra Chrzęstowskiego, tym samym najstarszym kościołem drewnianym konstrukcji zrębowej w Polsce!

wątpienia z dawnego stropu tej świątyni, ostatecznie zdemontowanego najpewniej dopiero podczas gruntownej przebudowy kościoła prowadzonej u schyłku XIX stulecia⁵⁸.

Relikty malowideł stropowych kościoła w Domaradzu prezentują bardzo wysoki poziom artystyczny. Na uwagę zasługuje również fakt, iż fragmenty tej finezyjnej dekoracji – wprawdzie w skali pierwotnej powierzchni stropu kościoła zachowanej ledwie szczątkowo – przetrwały wyjątkowo dobrze, w stanie niemal nienaruszonym, bez jakichkolwiek przemalowań (il. 12–13). Zachowana warstwa malarska (co jest już zupełnie wyjątkowe w tego typu sytuacjach), nosi wręcz ślady ostatnich dotknięć pędzla twórcy malowideł. Na podstawie oderwanych od siebie wąskich pasów pokrytych malaturą nie sposób dziś wyciągać zbyt daleko idących wniosków co do pierwotnego typu tej dekoracji. Nie będzie jednak żadnym nadużyciem uznanie jej za bardzo wczesny przykład dekoracji roślinnej, o spiralnych splotach, w które miejscami wkomponowane zostały elementy figuralne⁵⁹.

Czas powstania tej dekoracji nie jest łatwy do sprecyzowania. Na podstawie samych tylko motywów roślinnych, o wyraznie jeszcze późnogotyckiej stylistyce, można by datować ją na schyłek XV stulecia. Zachowany na jednej z desek element figuralny, fragment niezidentyfikowanej postaci wpleciony w wić roślinną, biegnący poprzecznie do pierwotnie wzdłużnego, osiowego układu desek podświetki stropowej (il. 13), skłania jednak do przesunięcia czasu powstania tej dekoracji na przełom XV i XVI, lub nawet do pierwszych lat XVI stulecia.

Pośród potencjalnych fundatorów późnośredniowiecznej dekoracji malarskiej kościoła w Domaradzu wskazać można biskupów przemyskich. Mając na uwadze wskazany wyżej czas powstania malowideł stropowych w grę wchodzić tu mogą co najmniej czterej dostojnicy kościelni: Jan z Targowiska herbu Tarnawa (1485–1492), Mikołaj Krajowski herbu Łabędź (1492–1498), Andrzej Boryszewski herbu Poraj (1501–1503), w końcu także Maciej Drzewicki herbu Ciołek (1503–1514).

* * *

Pierwsza połowa XVI stulecia była w zasobnym Krośnie okresem prowadzenia intensywnych prac architektonicznych, którym towarzyszyły działania związane z malarskim zdobieniem wnętrza. Poza rozproszonymi i zdekompletowanymi na ogół nastawami ołtarzowymi, przeznaczonymi do kościołów Krosna i jego najbliższej okolicy, intensywnie wykonywano także dekoracje malarskie ścian, stropów i sklepień. Za-

58 Najlepiej zachowane deski stropowe, poddano badaniom dendrochronologicznym, uzyskując bardzo wczesną datę pozyskania drewna na wykonanie podświetki stropowej (rok 1451!). W przeciwieństwie jednak do budulca architektonicznego (w średniowieczu budowano zawsze z drewna surowego, bez jego sezonowania, stąd data ścinki oznacza jednocześnie czas budowy), drewno z którego wykonywano deski stropowe poddawane mogło być długotrwałemu sezonowaniu, stąd uzyskana data nie oznacza czasu wykonania stropu, a tym bardziej jego dekoracji malarskiej. Tę wykonać było można nawet kilkadziesiąt lat później.

59 Tego typu dekoracjom stropowym opracowanie monograficzne poświęciła przed laty Barbara Wolff-Łozińska, zob. B. Wolff-Łozińska, *Malowidła stropów polskich z I połowy XVI w. Dekoracje roślinne i kasetonowe*, Warszawa 1971.

chowane relikty, stanowią obecnie ledwie ułamek tego niegdyś z pewnością bardzo bogatego zasobu.

Zacheusze malowane w związku z ponowną konsekracją kościoła parafialnego w roku 1512, które fragmentarycznie zachowały się na ścianach prezbiterium i nawy, relikty roślinnej dekoracji sklepienia prezbiterium i zakrystii z lat dwudziestych i trzydziestych XVI wieku, w końcu dekoracje ornamentalne i figuralne korpusu nawowego i kaplic bocznych, powstałe w latach trzydziestych i czterdziestych tegoż stulecia, pokazują jak wiele działo się w głównej świątyni miasta, jak sporo pracy mieli działający w tym czasie w Krośnie malarze. Połowa wieku XVI, podobnie jak w innych głównych miastach Małopolski, przyniosła również i tu poważny kryzys artystycznej wytwórczości. Od lat czterdziestych XVI stulecia krośnieńskie księgi miejskie nie notują już imion malarzy i tak będzie aż do schyłku XVI stulecia, kiedy reprezentanci tego zawodu ponownie wznowią swą aktywność w mieście.

w Krośnie, w lipcu 2023 roku

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu, *Visitatio et status ecclesiarum decanatus Crosnensis R. D. Venceslai Sierakowski Ep. Prem. a. D. 1745*, sygn. 171.

Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu, *Inwentarz Parafii w Bieździedzy spisany 26 czerwca 1786 roku po śmierci proboszcza ks. Michała Romera*, rkps nr 442.

Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Stefanyka, Oddział Rękopisów, fond 26: M. Potocki, *Dziennik konserwatorski hr. M. Potockiego, konserwatora budynków i pamiątek architektury Wschodniej Galicji za lata 1866–1878*.

Wydawnictwa źródłowe:

Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis Opera Omnia, wyd. A. Przeździecki, t. 8, *Liber beneficiorum*, t. 2, Kraków 1863, s. 288.

Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich 1516–1525. Wyd. i oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1970, „Źródła do dziejów Wawelu”, t. 5.

Opracowania:

Chrzanowski T., Kornecki M., 1976, *Zabytki plastyki gotyckiej diecezji przemyskiej*, „Nasza Przeszłość”, t. 46, 1976.

Długajczyk B., Machnik L., 2019, *Muzeum Lubomirskich 1823–1940. Zbiór malarstwa*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław.

Gadomski J., 1995, *Gotyckie malarstwo tablicowe Małopolski 1500–1540*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków.

Hornung Z., 1949, *Kościół drewniany w Komborni*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury”, 1949, nr 3–4, s. 362–363.

Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, seria nowa, t. 1, *Województwo krośnieńskie, z. 1, Krosno, Dukla i okolice*, oprac. autorskie E. Śnieżyńska-Stolotowa i F. Stolot, Instytut Sztuki PAN w Warszawie, Warszawa 1977.

Koziół Lechowski A., 1997, *Parafia Bieździedza w ciągu dziejów. Dokumenty i źródła*, Rzeszów.

Lempart-Geratowska M., 2010, *Transfer malowideł sztalugowych*, „Studia i Materiały Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie”, t. 20, Kraków.

Leśniak F., 2002, *Duchowni i mieszczenie w Krośnie w XVI i pierwszych dziesięcioleciach XVII wieku*, [w:] *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 4, pod red. F. Leśniaka, Krosno.

Leśniak F., 2012, *Duchowieństwo kościoła parafialnego w Krośnie do połowy XVII wieku*, [w:] *Kościół parafialny Świętej Trójcy w Krośnie w panoramie dziejów miasta*. Materiały z konferencji naukowej pod red. Piotra Łopatkiewicza, zorganizowanej w 500 rocznicę konsekracji kościoła, przeprowadzonej przez Macieja Drzewickiego w 1512 roku, Krosno, 21 września 2012, „Prace Naukowo-Dydaktyczne PWSZ w Krośnie”, t. 58, Krosno, s. 25–37.

Łopatkiewicz P., 1995, *Fundacje artystyczne Kamienieckich dla kościoła franciszkańskiego w Krośnie. Uwagi na marginesie odkrycia średniowiecznych malowideł ściennych*, „Biblioteka Krośnieńska”, seria zabytki, z. 7, Krosno 1995.

Łopatkiewicz P., 1996, *Zabytki plastyki gotyckiej województwa krośnieńskiego. Rzeźba drewniana. Malarstwo tablicowe*, Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Krosno.

Łopatkiewicz P., 1997, *Najstarsze relikty architektoniczne kościoła parafialnego w Krośnie na tle architektury kościołów Kazimierzowskich*, [w:] *Kościół Farny w Krośnie – pomnik kultury artystycznej miasta. Materiały z sesji naukowej*, pod red. P. Łopatkiewicza, Krosno listopad 1996, Krosno, s. 41–66.

Łopatkiewicz P., 1997, *O możliwościach datowania wczesnorennesansowych malowideł zakrystii kościoła parafialnego w Krośnie*, [w:] *Kościół Farny w Krośnie – pomnik kultury artystycznej miasta. Materiały z sesji naukowej Krosno, listopad 1996*, pod red. P. Łopatkiewicza, Krosno, s. 125–127.

Łopatkiewicz P., 1998, *Kim był twórca późnogotyckiego epitafium Jana Kamienieckiego w kościele franciszkańskim w Krośnie*, [w:] *Kościół i klasztor franciszkański w Krośnie – przeszłość oraz dziedzictwo kulturalne. Materiały z sesji naukowej, Krosno listopad 1997*, Krosno 1998.

Łopatkiewicz P., 2007, *Malarstwo w Krośnie w pierwszej połowie XVI wieku*, Muzeum Rzemiosła w Krośnie, Krosno.

Łopatkiewicz P., 2012, *O konsekracji kościoła parafialnego w Krośnie w 1512 roku*, [w:] *Kościół parafialny Świętej Trójcy w Krośnie w panoramie dziejów miasta*. Materiały z konferencji naukowej pod red. P. Łopatkiewicza, zorganizowanej w 500 rocznicę konsekracji kościoła, przeprowadzonej przez Macieja Drzewickiego w 1512 roku, Krosno, 21 września 2012, „Prace Naukowo-Dydaktyczne PWSZ w Krośnie”, t. 58, Krosno.

Łopatkiewicz T., 2022, *Najwcześniejsze relacje konserwatorskie o zabytkach Krosna i powiatu oraz ich autor Ludwik Mieczysław Lubicz Potocki (1810–1878)*, Bibliotheca Pigniana, t. 7, Krosno.

Muzeum imienia Lubomirskich, 1889, Nakładem Zakładu Narodowego Imienia Ossolińskich, Lwów.

Niemczyk K., 2016, *Kamienieccy herbu Pilawa. Z dziejów kariery i awansu szlachty polskiej do 1535/1536 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Pawłowicz E., 1877, *Katalog zbiorów Lubomirskich we Lwowie*, Lwów 1877.

Potocki M., *Zabytki starożytne w Galicyi. (Sprawozdanie z czynności konserwatorskich, co do utrzymania i restauracji dawnych pomników za czas od r. 1870–1874)*, „Przewodnik Naukowy i Literacki. Dodatek do „Gazety Lwowskiej”, pod red. W. Łozińskiego, R. 2, 1874, t. 2, nr 6, s. 544–577.

Przewodnik po Muzeum Narodowym w Krakowie, 1909, Odbito w Drukarni „Czasu” w Krakowie, Nakładem Muzeum Narodowego w Krakowie, Kraków.

Sarna W., 1903, *Biskupi przemyscy obrządku łacińskiego*, cz. 1, 1375–1624, Przemyśl.

Stanisława Tomkowicza Inwentarz zabytków powiatu jasielskiego. Z rękopisów Autora wydali i własnymi komentarzami opatrzyli Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie, 2001, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków.

Stanisława Tomkowicza Inwentarz zabytków powiatu krośnieńskiego. Z rękopisów Autora wydali i własnymi komentarzami opatrzyli Piotr i Tadeusz Łopatkiewiczowie, 2005, Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków.

Wolf-Łozińska B., 1971, *Malowidła stropów polskich z I połowy XVI w. Dekoracje roślinne i kasetonowe*, Warszawa.

STRESZCZENIE

Malarstwo w Krośnie w pierwszej połowie XVI wieku – addenda

W roku 2007 ukazała się książka Piotra Łopatkiewicza *Malarstwo w Krośnie w pierwszej połowie XVI wieku*, stanowiąca dysertację doktorską autora przygotowaną w 2003 roku, w Instytucie Historii Sztuki UJ. W pracy tej przedstawiono kilkadziesiąt dzieł malarstwa tablicowego i monumentalnego oraz podjęto próbę powiązania ich z krośnieńskim środowiskiem artystycznym. Analiza i charakterystyka materiału zabytkowego, uwzględniająca tematykę dzieł, pozwoliła na rekonstrukcję rozproszonych nastaw ołtarzowych, omówienie ich genezy artystycznej i pierwotnego miejsca przeznaczenia, w końcu zaś – wyodrębnienie kilku grup dzieł malarstwa, łączących się z konkretnymi warsztatami. Co ważne w kilku przypadkach – po raz pierwszy – możliwe okazało się powiązanie dzieł z imionami czynnych w Krośnie malarzy.

Ujawnienie na przestrzeni ostatnich 20 lat, kilku ważnych zabytków malarstwa tablicowego (Krosno, Kombornia, Warzyce) i monumentalnego (Krosno, Domaradz), skłoniły autora do zaprezentowania zarówno wyników prac badawczych prowadzonych w ostatnim czasie, jak i podjęcia próby powiązania ujawnionych dzieł malarstwa z wyodrębnionymi wcześniej grupami warsztatowymi. Przedstawione wyniki badań dowodzą, iż w dziedzinie malarstwa średniowiecznego tego regionu czas odkryć wciąż jeszcze się nie zakończył, a każde nowe odkrycie, poszerzając zasób znanych dzieł malarskich, skutkować będzie w przyszłości koniecznością dopisywania kolejnych addend.

SŁOWA KLUCZOWE

malarstwo tablicowe, malarstwo monumentalne, malarstwo późnogotyckie, Krosno, Humniska, Kombornia, Warzyce, Bieździedza, Domaradz

ABSTRACT

Painting in Krosno in the First Half of the 16th Century – Addenda

Piotr Łopatkiewicz's book *Malarstwo w Krośnie w pierwszej połowie XVI wieku (Painting in Krosno in the First Half of the Sixteenth Century)*, which is the author's doctoral dissertation prepared in 2003 at the Art History Institute of the Jagiellonian University, was published in 2007. This work presents dozens of works of panel and monumental painting and attempts to link them to the Krosno art community. The analysis and characterization of the monumental material, taking into account the subject matter of the works, made it possible to reconstruct the scattered altar retables, discuss their artistic origins and original destination, and finally distinguish several groups of painting works, linking them to specific workshops. Importantly, in several cases – for the first time – it proved possible to link the works to the names of painters active in Krosno.

The discovery over the past 20 years, of several important monuments of panel painting (Krosno, Humniska, Warzyce) and monumental painting (Krosno, Domaradz), prompted the author to present both the results of research work carried out recently and to attempt to link the revealed works of painting to the workshop groups identified earlier. The presented research results prove that in the field of medieval painting of the region, the time of discovery is still not over, and each new discovery, expanding the stock of known paintings, will result in the need for more addenda in the future.

KEY WORDS

Panel painting, monumental painting, late Gothic painting, Krosno, Humniska, Kombornia, Warzyce, Bieździedza, Domaradz